

УДК 376.1(438)

Л 34

Тереса ЛЕВАНДОВСЬКА-КІДОНЬ

orcid.org/0000-0003-3942-4305

Барбара СКАЛБАНЯ

orcid.org/0000-0002-3913-4706

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА В ПОЛЬСЬКІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ – АНАЛІЗ І РОЗДУМИ

У цій статті відстежено важливу проблему інклюзивної освіти учнів з особливими освітніми потребами з точки зору багатьох років досвіду, аналіз результатів випробувань. Ця проблема, хоча досить популярна в освітній теорії та практиці, залишається спірною, є частиною міждисциплінарного дискурсу про корінні аспекти освіти. Автори статті спробували описати інклюзивну освіту з акцентом на окремих областях, таких як ставлення вчителя до інвалідності, підготовка вчителів і шкіл до роботи з учнями з обмеженими можливостями і результати такого навчання. Представлено аналіз результатів окремих досліджень польських науковців, що обґрунтовує необхідність змін у цій предметній області.

Ключові слова: інклюзивна освіта, спеціальні освітні потреби, інвалідність, ставлення вчителів, підготовка вчителів, інтегруючі результати навчання.

Wstęp. Kształcenie uczniów niepełnosprawnych przeszło drogę wielu zmian, od systemu segregacyjnego poprzez integrację do edukacji włączającej (inkluzyjnej). Aktualnie w Polsce, podobnie jak w innych krajach Europy,

Tabela 1. Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w systemie kształcenia – formy organizacyjne [43]

Rok szkolny	Szkoła specjalna	Oddział specjalny	Klasa integracyjna	Klasa ogólnodostępna
2009/2010	24658	3295	12226	22787
2010/2011	24459	2725	14539	20480
2011/2012	23773	793	14192	19771
2012/2013	23411	771	13969	20565
2013/2014	23408	774	14 041	21706
2014/2015	23577	857	14652	23944

obserwujemy większe zainteresowanie kształceniem uczniów z niepełnosprawnością w szkołach ogólnodostępnych, co obrazuje poniższa tabela.

Jak wynika z powyższych danych, coraz częściej rodzice uczniów z niepełnosprawnością wybierają dla nich szkoły lub oddziały integracyjne i ogólnodostępne, co wskazuje na potrzebę włączania tej grupy osób w nurt życia społecznego celem budowania procesu inkluzji społecznej. Jednak włączanie dzieci z zaburzeniami rozwoju w proces ogólnodostępnej edukacji wymaga namysłu i zastanowienia. Motywy podejmowania takich decyzji lokują się między bezwarunkową miłością do dziecka, a brakiem akceptacji dla jego odmienności, co stwarza nieco fałszywy obraz udzielanej pomocy.

Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, przyjęta 13 grudnia 2006 roku na mocy rezolucji nr 61/106 gwarantuje osobom niepełnosprawnym edukację na wszystkich poziomach w inkluzyjnym systemie kształcenia [8, 111]. Jednocześnie zapewnia szeroki system wsparcia ukierunkowany na ich indywidualne możliwości i potrzeby. Polskie akty prawne już wcześniej, bo w 1999 roku, stwarzały dzieciom niepełnosprawnym możliwość kształcenia we wszystkich typach placówek edukacyjnych (segregacyjnych, integracyjnych, ogólnodostępnych) [39]. Ostatnio, szczególny akcent kładzie się na edukację włączającą, ujmującą szkołę jako placówkę «równych możliwości» [41, 2].

Edukacja włączająca opiera się na społecznym modelu niepełnosprawności, który ograniczenia w edukacji dzieci niepełnosprawnych upatruje w barierach środowiskowych, między innymi związanymi z postawami i organizacją kształcenia. Z kolei w modelu medycznym, do niedawna obowiązującym, postrzegano niepełnosprawność dziecka jako problem, który należało rozwiązać poprzez przystosowanie dziecka do szkoły, w jakiej realizuje obowiązek szkolny. Edukacja włączająca jest edukacją realizowaną w szkole bliskiej miejscu zamieszkania dziecka, a więc nie jest ono odrywane od środowiska rodzinnego, rówieśniczego i lokalnego. Warto dodać, że edukacja włączająca dotyczy nie tylko dzieci z niepełnosprawnością, ale wszystkich dzieci, dając im możliwość rozwoju zgodnie z ich potrzebami, możliwościami i w indywidualnym tempie. Edukacja ta, uznana jest jako ważne orędzie walki z dyskryminacją osób z grup marginalizowanych lub narażonych na marginalizację.

Jak zauważa Iwona Chrzanowska, rozporządzenia ministerialne postulujące edukację włączającą wychodzą z założenia, że:

- społeczeństwo polskie jest gotowe na inkluzję,
- posiadamy zaplecze w postaci wykwalifikowanej kadry,
- efekty kształcenia inkluzyjnego niepełnosprawnych będą lepsze niż w innych formach [8, 112].

W dalszej części artykułu przedstawione zostaną refleksje autorek poparte badaniami empirycznymi obrazującymi wspomniane obszary.

Postawy nauczycieli wobec niepełnosprawności i edukacji włączającej.
Informacji na temat stosunku społeczeństwa wobec osób niepełnosprawnych

dostarczają liczne badania naukowe, prowadzone w różnych dziedzinach, m.in. w socjologii, psychologii, pedagogice czy medycynie. Ich wyniki pozwalają określić te sfery życia społecznego i kontaktów międzyludzkich, w których integracja jest spontaniczna i naturalna, oraz te sfery, które wymagają działalności edukacyjnej, tworzenia płaszczyzn dla wzajemnego zrozumienia i umiejętności życia razem [23, 79]. Andrzej Sękowski zauważa, że «najbardziej negatywne postawy dotyczą osób upośledzonych umysłowo, osób ze zniekształceniami twarzy, z deformacjami tułowia, a także wszystkich tych części ciała, które spostrzegane są w pierwszym kontakcie i są szczególnie widoczne» [15, 133]. Badania Hanny Żuraw wykazały, że najbardziej negatywnie postrzegane są w społeczeństwie osoby z niepełnosprawnością intelektualną [42, 351]. Podobne wyniki w badaniach młodzieży akademickiej uzyskała Anna Bujnowska [3, 146]. Jak zauważają Andrzej Pielecki i Zdzisław Kazanowski, najmniejsze szanse na akceptację w procesie inkluzji mają osoby z niepełnosprawnością intelektualną i ruchową, największe – z zaburzeniami sensorycznymi [26, 210 – 214]. Analiza badań dokonywanych na przestrzeni lat wykazuje jednak większą tolerancję, lepszą znajomość problemów osób z niepełnosprawnością, a także większą akceptację integracyjnego modelu stosunków [3, 10], co jest dość optymistyczne.

Badaniem postaw nauczycieli wobec uczniów z niepełnosprawnością zajęli się m. in. Elżbieta Minczakiewicz [20, 131 – 144], Krystyna Błęzyńska [4], Danuta Al.-Khamisy [1, 241 – 254], Jolanta Sudar-Malukiewicz [36, 198 – 208], Maria Chodkowska i Zdzisław Kazanowski [6]. W prezentowanych badaniach znaczna część ankietowanych nauczycieli szkół ogólnodostępnych nie podjęłaby się opieki pedagogicznej nad uczniami z niepełnosprawnością (70% w badaniach E. Minczakiewicz, 75,9% w badaniach Sudar-Malukiewicz, 85% w badaniach K. Błęzyńskiej), ani nie przyjęłaby pracy w placówkach integracyjnych (66% w badaniach D. Al.-Khamisy). Większość z nich uważa, że dzieci z taką niepełnosprawnością powinny uczyć się w szkołach specjalnych, bądź klasach specjalnych tworzonych w szkołach ogólnodostępnych. Jednym z najważniejszych argumentów jakie przytaczali respondenci było przekonanie, że uczniowie pełnosprawni nigdy nie zaakceptują rówieśników z upośledzeniem umysłowym [6, 29 – 30]. Inne postawy wobec edukacji integracyjnej przejawiają nauczyciele szkół specjalnych. W badaniach Janiny Wyczesany, pozytywną postawę wobec integracji szkolnej dzieci niepełnosprawnych wykazało od 71% do 81,8% badanych nauczycieli [40, 27].

Dystans wobec uczniów z niepełnosprawnością uzależniony jest od poziomu wiedzy nauczycieli na ten temat, ich bezpośrednich doświadczeń związanych z edukacją dziecka z niepełnosprawnością oraz potencjalnym wsparciem, jakie może uzyskać nauczyciel. Najczęściej jednak wynika on z rodzaju i stopnia niepełnosprawności [36, 203] oraz z subiektywnie odczuwa-

nego braku przygotowania kadry pedagogicznej do pracy z tą grupą dzieci i młodzieży [2, 288].

Wyniki prezentowanych badań w obszarze postaw dorosłych wobec niepełnosprawności pozwalają wnioskować, iż skuteczność edukacji włączającej w dużej mierze zależy od postawy akceptacji i zrozumienia dla odmienności ucznia, który winien być postrzegany podmiotowo jako człowiek, a nie tylko jako problem.

Przygotowanie nauczycieli i szkół do edukacji włączającej. Wprawdzie Iwona Chrzanowska wspominała o kwalifikacjach nauczycieli jako wskaźniku gotowości polskich szkół na edukację włączającą, to autorki skupiają się zarówno na przygotowaniu nauczycieli, jak i placówek edukacyjnych na tę formę kształcenia dzieci z niepełnosprawnością.

Edukacja włączająca jest edukacją bardziej skupioną na dziecku niż na programie nauczania [41, 4]. Polega na stworzeniu tym dzieciom odpowiednich warunków rozwoju i edukacji, tak, aby mogły wykorzystać swój potencjał intelektualny i rozwojowy, co wymaga zmian w funkcjonowaniu systemu szkolnego.

Prowadzone badania pokazują, że nauczyciele nie czują się merytorycznie przygotowani do pracy z dziećmi z niepełnosprawnością, co dotyczy zarówno diagnozy, jak też planowania i realizowania form pomocowych. Jako przyczynę tego stanu rzeczy wskazują na niedostateczny system kształcenia w ramach realizowanych przez nich studiów. Braki w zakresie wiedzy psychologicznej, metodycznej i diagnostycznej znacznie utrudniają działania nauczycieli związane z rozpoznawaniem potrzeb, opracowywaniem strategii pomocowych, dostosowaniem systemu oceniania czy też posługiwaniem się odpowiednimi kompetencjami pomocowymi w relacji z uczniem i jego rodzicami. Skutkuje to kreowaniem wizerunku szkoły jako instytucji, w której dzieci nie są szczęśliwe, bo nie są w niej zaspokajane ich potrzeby, np. potrzeba sukcesu, przynależności czy uznania.

Wprowadzone w 2010 roku rozporządzenia ministerialne [29; 30] sprzyjające rozwojowi edukacji włączającej w naszym kraju zakładały wyposażenie nauczycieli w kompetencje do pracy z dziećmi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym z dziećmi niepełnosprawnymi. Zgodnie z tymi założeniami przeszkoleni zostali liderzy, których zadaniem było przekazywanie informacji, upowszechnianie wiedzy na ten temat wśród nauczycieli. Jednak nie zbadano skuteczności takich rozwiązań, a inicjatywa ta została zmieniona przez wprowadzenie kolejnego rozporządzenia. Formą wsparcia nauczycieli są niewątpliwie działania resortowe, do których należą m.in. adaptacja podręcznika «Nasz elementarz» dla potrzeb uczniów niepełnosprawnych wraz z wersją dla nauczycieli.

Kolejną barierą w skutecznej edukacji uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi jest brak środków na zabezpieczenie potrzeb edukacyjnych

dzieci, których podział należy do kompetencji samorządu. Szkoły są zobowiązane m. in. do: zatrudnienia specjalistów (w tym pedagogów specjalnych), kierunkowego przygotowania kadry pedagogicznej, dostosowania sprzętów i pomieszczeń szkolnych do niepełnosprawności uczniów, wyposażenia w pomoce dydaktyczne uwzględniające potrzeby specjalne uczniów, dostosowania programów nauczania oraz metod pracy, w tym sposobów sprawdzania wiedzy, do psychofizycznych możliwości ucznia, indywidualizowania procesu edukacyjnego, organizowania zajęć rewalidacyjnych wynikających z orzeczenia i inne [16, 76].

Uwzględniając opisane trudności, nauczyciele deklarują potrzebę kształcenia uczniów z niepełnosprawnością w systemie segregacyjnym lub integracyjnym, gdzie są zdecydowanie większe możliwości zapewnienia im specjalistycznej opieki i pomocy [12, 60, 77 – 78], [20, 131 – 144].

Warto również zwrócić uwagę na to, że system pomocy psychologiczno-pedagogicznej w Polsce gwarantuje wsparcie uczniom posiadającym orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego lub opinię o potrzebie wczesnego wspomagania. Część rodziców nie chce jednak uzyskać takiego dokumentu, uważając go za stygmatyzację dziecka. Konsekwencją jest pozbawienie ucznia dodatkowej pomocy w formie zajęć rewalidacyjnych, rehabilitacyjnych czy innych o charakterze terapeutycznym.

Efekty kształcenia włączającego. W Polsce przyjęto model kształcenia włączającego, który polega na niwelowaniu różnicy w programie kształcenia uczniów pełnosprawnych i niepełnosprawnych. Różnice te są widoczne jedynie w programie nauczania skierowanym do dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym, znacznym i głębokim (inna podstawa programowa, inny rodzaj zajęć w odniesieniu do dziecka z upośledzeniem intelektualnym w głębokim stopniu). Interesujące więc mogą być badania dotyczące efektów kształcenia uczniów w edukacji włączającej. Pierwsze takie badania realizowała w latach 2006 – 2007 Iwona Chrzanowska, a ich wyniki pokazują, iż uczniowie z lekką niepełnosprawnością intelektualną uzyskiwali od 17,7% do 32,3% maksymalnego wyniku w testach na logiczne myślenie, ze znajomości i rozumienia pojęć, czytania ze zrozumieniem. Najniższe wyniki uzyskali badani w zakresie stosowania wiedzy w praktyce – tylko 17% badanych uczniów potrafiło wykorzystać zdobytą wiedzę do rozwiązywania problemów w obszarze nauk przyrodniczych i matematycznych [7]. Warto jednak podkreślić, że uczniowie ci badani byli tymi samymi testami, co osoby sprawne, co sytuuje dzieci z niepełnosprawnością intelektualną na zdecydowanie gorszej pozycji z uwagi na ich ograniczone możliwości. Podobnie sytuacja przedstawia się w procesie oceniania wymagań edukacyjnych w szkołach ogólnodostępnych. Mimo odpowiednich dostosowań, młody człowiek z mniejszymi możliwościami intelektualnymi realizuje te same treści kształcenia, co

jego sprawny rówieśnik, ponadto jest oceniany w takiej samej skali i według podobnych kryteriów.

Współczesna pedagogika specjalna podkreśla jednak inny, niż kształcący, wymiar edukacji włączającej. Integracja społeczna, a więc subiektywne odczucie więzi z rówieśnikami, uznawane jest obecnie za podstawowy cel wszelkich oddziaływań rehabilitacyjnych [38, 34]. Odrzucenie przez grupę rówieśników i brak choćby jednego przyjaciela prowadzi często do poczucia osamotnienia, izolacji [10, 100]. Wskaźnikiem integracji społecznej jest również dobre emocjonalne samopoczucie ucznia z niepełnosprawnością w szkole. Ma ono wymiar dobrostanu jednostki, ale stanowi również wynik odpowiedzialnego wspierania tej grupy uczniów [38, 36]. Jak wykazują badania, pozycja uczniów z niepełnosprawnością w grupie rówieśniczej jest gorsza niż ich pełnosprawnych kolegów [5, 164 – 165], [9, 269 – 275], [13, 22], [17, 48], [19, 99 – 106], [22, 253], [24, 114 – 116], [25, 233 – 278], [27, 251 – 264], [28], przy czym najslabiej wypadają dzieci z upośledzeniem umysłowym [11, 243 – 249], [31, 166]. Prawdopodobnie spowodowane jest to dodatkowymi dysfunkcjami zaburzającymi ich interakcje społeczne [19, 102 – 103], [33, 319 – 320]. Częściej niż pełnosprawni rówieśnicy doświadczają one również aktów przemocy i agresji ze strony koleżanek i kolegów (wyśmiewanie, przyzywanie, przedrzeźnianie, popychanie, szturchanie) [14, 157 – 169], [18, 265], dość często też spotykają się z obojętnością lub unikaniem kontaktu [34, 215 – 235], [35, 210 – 212].

Podobnie niższa jest satysfakcja ze stosunków interpersonalnych uczniów z lekką niepełnosprawnością intelektualną, uczących się w szkołach ogólnodostępnych, niż ich rówieśników ze szkół specjalnych. Nie wykryto natomiast takich różnic między uczniami klas integracyjnych a uczniami szkół ogólnodostępnych i specjalnych. Z kolei emocjonalne nastawienie uczniów z lekką niepełnosprawnością intelektualną do szkoły jest wyższe w szkołach integracyjnych niż uczniów klas ogólnodostępnych i specjalnych [32]. Również w badaniach Grzegorza Szumskiego i Macieja Karwowskiego, uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną cechowali się wyraźnie słabszą integracją ze szkołą, niż ich pełnosprawni koledzy. Najmniejsze różnice zauważa się w skali integracji emocjonalnej, a więc ogólnego pozytywnego nastawienia do szkoły i nauki. Niemniej jednak uczniowie uczęszczający do szkół specjalnych wykazywali większą sympatię do szkoły, niż ich rówieśnicy z innych form kształcenia. Uczniowie szkół integracyjnych okazali się słabiej zintegrowani społecznie niż uczniowie szkół masowych i specjalnych, ci zaś uzyskiwali niższe wyniki niż uczniowie w normie intelektualnej [38, 33 – 55]. «Sami niepełnosprawni często jednak skarżą się na brak głębokich więzi ze sprawnymi rówieśnikami, które mogliby uznać za przyjaźń lub miłość. Braków takich doświadczają zwłaszcza niepełnosprawni intelektualnie w wieku młodzieńczym» [37, 63]. Warto w tym miejscu wspomnieć o dwóch poziomach marginalizacji ucz-

niów niepełnosprawnych. Jedna, będąca przedmiotem powyższych analiz, związana jest z integracją społeczną i dotyczy wykluczenia ze społeczności uczniowskiej. Druga polega na odmawianiu uczniowi niepełnosprawnemu możliwości uczestniczenia w zajęciach szkolnych, co uznaje się za ograniczenie dostępu do cenionych społecznie ról [38, 34 – 35].

Efekty edukacji osób niepełnosprawnych z osobami sprawnymi nie należy rozpatrywać tylko w wymiarze jednostkowym. Na poziomie ogólnospołecznym należy dostrzec zmiany w świadomości i postawach wobec osób niepełnosprawnych, których kształtowanie rozpoczyna się od małych dzieci i rozszerza się na rodziców i inne osoby z najbliższego otoczenia.

Konkluzja. Edukacja włączająca jest szansą na pomyślną edukację dzieci i młodzieży, ale też stanowi poważne wyzwanie dla nauczycieli, rodziców, samorządu lokalnego czy władz oświatowych. To nie założenia, idea, ale przede wszystkim ludzie tworzą przestrzeń dla wspólnego bycia uczniów, wzajemnego uczenia się, nie tylko w wymiarze szkolnym, jednostkowym, ale społecznym, życiowym. Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi jest w wyjątkowej sytuacji, której zrozumienie jest możliwe w przyjęciu przez nauczyciela postawy pełnej akceptacji, otwartości i elastycznego podejścia, który najpierw widzi człowieka, a później pochyla się nad jego problemem. Najwspanialsze rozwiązania systemowe nie zmieniają sytuacji uczniów potrzebujących wsparcia, jeżeli w relacjach nauczyciel-uczeń zabraknie ciepła, akceptacji i empatii [21]. Dotychczasowe doświadczenia z edukacji włączającej dopełniają wiedzę tematyczną, ale też ujawniają braki, wskazują bariery, których minimalizowanie i pokonywanie jest możliwe, ale wiąże się z motywacją czy zmianami mentalnymi organizatorów i realizatorów procesu kształcenia.

Bibliografia

1. Al-Khamisy D. Gotowość nauczycieli edukacji przedszkolnej do pracy z dziećmi o specjalnych potrzebach edukacyjnych / D. Al-Khamisy // Integracja społeczna osób niepełnosprawnych / G. Dryżałowska, H. Żuraw (red.). – Warszawa : Wydawnictwo Akademickie Żak, 2004. – S. 241 – 254.
2. Bartnikowska U., Wójcik M. Zaniedbania w aspekcie triady: szkoła – rodzice – dziecko w kształceniu integracyjnym i masowym dzieci z wadą słuchu / U. Bartnikowska, M. Wójcik // Wątki zaniedbane, zaniechane, nieobecne w procesie edukacji i wsparcia społecznego osób niepełnosprawnych / Z. Gajdzica, D. Osik-Chudowolska (red.). – Lublin : Wyd. UMCS, 2004. – S. 287 – 295.
3. Bujnowska A. Uwarunkowania postaw studentów pedagogiki wobec osób niepełnosprawnych / A. Bujnowska. – Lublin : Wyd. UMCS, 2009. – 200 s.
4. Błęszyńska K. Determinanty przystosowania ucznia niepełnosprawnego do środowiska szkoły masowej / K. Błęszyńska // Uczeń niepełnosprawny w szkole masowej / A. Hulek, B. Grochmal-Bach (red.). – Kraków : Wyd. WSP, 1992.
5. Chodkowska M. Socjopedagogiczne problemy edukacji integracyjnej dzieci z obciążeniami biologicznymi i środowiskowymi / M. Chodkowska. – Warszawa : Wyd. WSP TWP, 2004. – 255 s.

6. Chodkowska M., Kazanowski Z. Socjopedagogiczne konteksty postaw nauczycieli wobec edukacji integracyjnej / M. Chodkowska, Z. Kazanowski. – Lublin : Wyd. UMCS, 2007. – 252 s.

7. Chrzanowska I. Zaniebane obszary edukacji – pomiędzy pedagogiką a pedagogiką specjalną. Wybrane zagadnienia / I. Chrzanowska. – Kraków : Oficyna Wydawnicza Impuls, 2009. – 326 s.

8. Chrzanowska I. Nauczanie inkluzyjne w doświadczeniach polskich – podstawy prawne i społeczne uwarunkowania / I. Chrzanowska // *Studia Edukacyjne*. – 2014. – No. 30. – S. 109 – 117.

9. Ćwirynkało K. Pozycja socjometryczna uczniów niepełnosprawnych a postawa nauczycieli wobec integracji / K. Ćwirynkało // *Integracja osób niepełnosprawnych w edukacji i interakcjach społecznych* / Z. Kazanowski, D. Osik-Chudowska (red.). – Lublin : Wyd. UMCS, 2003. – S. 269 – 275.

10. Dunn J. Przyjaźnie dzieci / J. Dunn. – Kraków : Wyd. UJ, 2008. – 204 s.

11. Dyduch E. Izolacja społeczna uczniów z obniżoną sprawnością intelektualną szkole publicznej / E. Dyduch // *Pedagogika specjalna wobec zagrożeń i wyzwań XXI wieku* / J. Pańczyk, W. Dykik (red.). – Poznań : Wyd. Zakład Pedagogiki Specjalnej, 1999. – S. 243 – 249.

12. Gajdzica Z. Opinie nauczycieli szkół ogólnodostępnych na temat edukacji włączającej uczniów z lekkim upośledzeniem umysłowym w kontekście toczącej się reformy kształcenia specjalnego / Z. Gajdzica // *Uczeń z niepełnosprawnością w szkole ogólnodostępnej* / Z. Gajdzica (red.). – Sosnowiec : Wyd. Humanitas, 2011. – S. 56 – 81.

13. Janion E. Stosunki koleżeńskie między dziećmi pełnosprawnymi i niepełnosprawnymi w przedszkolnych grupach integracyjnych / E. Janion // *Problemy integracji społecznej osób niepełnosprawnych i niedostosowanych* / M. Heine (red.). – Zielona Góra : Wyd. Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2001. – S. 15 – 23.

14. Karwowska M. Problemy integracyjne w opinii kadry pedagogicznej / M. Karwowska // *Problemy edukacji integracyjnej dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną* / Z. Janiszewska-Nieścioruk (red.). – Kraków : Oficyna Wydawnicza Impuls, 2009. – S. 157 – 169.

15. Kazanowski Z. Przemiany pokoleniowe postaw wobec osób upośledzonych umysłowo / Z. Kazanowski. – Lublin : Wyd. UMCS, 2011. – 466 s.

16. Lewandowska-Kidoń T. Dziecko o specjalnych potrzebach edukacyjnych w szkole masowej – mity a rzeczywistość / T. Lewandowska-Kidoń // *Jakość życia a niepełnosprawność. Konteksty psychopedagogiczne* / Z. Palak, A. Lewicka, A. Bujnowska (red.). – Lublin : Wyd. UMCS, 2006. – S. 71 – 83.

17. Łuczak-Okrasińska B., Stojanowska E. Psychospołeczna integracja dzieci w przedszkolach integracyjnych / B. Łuczak-Okrasińska, E. Stojanowska // *Integracja dzieci niepełnosprawnych w przedszkolu i szkole* / M. Apolinarska, G. Dryżalowska, E. Kleszczewska-Pyra (red.). – Warszawa : Wyd. IFiS PAN, 1994. – S. 9 – 59.

18. Mikrut A. Uczniowie z upośledzeniem umysłowym jako ofiary międzyrównieżniczej przemocy i agresji w szkole ogólnodostępnej – wstępne rozeznanie problemu / A. Mikrut // *Wątki zaniebane, zaniechane, nieobecne w procesie edukacji i wsparcia społecznego osób niepełnosprawnych* / Z. Gajdzica, A. Klinik (red.). – Katowice : Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, 2004. – S. 255 – 266.

19. Minczakiewicz E. Postawy społeczne uczniów szkół powszechnych wobec ich niepełnosprawnych rówieśników / E. Minczakiewicz // *Kultura i Edukacja*. – 1993. – No. 3 (5). – S. 99 – 106.
20. Minczakiewicz E. Postawy nauczycieli i uczniów szkół powszechnych wobec dzieci niepełnosprawnych umysłowo / E. Minczakiewicz // *Społeczeństwo wobec autonomii osób niepełnosprawnych* / W. Dykcik (red.). – Poznań : Wyd. Eruditus, 1996. – S. 131 – 144.
21. Murgatroyd S. Poradnictwo i pomoc / S. Murgatroyd. – Poznań : Zysk i S-ka, 2000. – 208 s.
22. Nowicka A., Ochonczyńska H. Społeczna integracja dzieci w klasach integracyjnych wyzwaniem dla nauczycieli / A. Nowicka, H. Ochonczyńska // *Wątki zaniedbane, zaniechane, nieobecne w procesie edukacji i wsparcia społecznego osób niepełnosprawnych* / Z. Gajdzica, A. Klinik (red.). – Katowice : Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, 2004. – S. 245 – 254.
23. Ostrowska A. Postawy społeczeństwa polskiego w stosunku do osób niepełnosprawnych / A. Ostrowska // *Upośledzenie w społecznym zwierciadle* / A. Gustavsson, E. Zakrzewska-Manterys (red.). – Warszawa : Wydawnictwo Akademickie Żak, 1997. – S. 83 – 86.
24. Palak Z. Uczniowie niewidomi i słabowidzący w szkołach ogólnodostępnych / Z. Palak. – Lublin : Wyd. UMCS, 2000. – 175 s.
25. Parys K. Problemy integracji szkolnej w badaniach empirycznych – przegląd materiałów pokonferencyjnych / K. Parys // *Problemy edukacji integracyjnej dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną* / Z. Janiszewska-Nieścioruk (red.). – Kraków : Oficyna Wydawnicza Impuls, 2007. – S. 233 – 278.
26. Pielecki A., Kazanowski Z. Przygotowanie nauczycieli do realizacji założeń integracji szkolnej dzieci niepełnosprawnych / A. Pielecki, Z. Kazanowski // *Pedagogika specjalna w reformowanym ustroju edukacyjnym* / Z. Palak (red.). – Lublin : Wyd. UMCS, 2004. – S. 207 – 214.
27. Pielecki A., Sidor I. Modyfikowanie postaw gimnazjalistów wobec osób z niepełnosprawnością intelektualną / A. Pielecki, I. Sidor // *Osoba z upośledzeniem umysłowym w realiach współczesnego świata* / M. Chodkowska, D. Osik-Chudowolska (red.). – Kraków : Oficyna Wydawnicza Impuls, 2011. – S. 251 – 264.
28. Rozenbajgier M. Dziecko niepełnosprawne w grupie rówieśniczej / M. Rozenbajgier // *O poznawaniu siebie i świata przez dziecko ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi* / W. Pilecka, K. Bidziński, M. Pietrykiewicz (red.). – Kielce : Wyd. UHP Jana Kochanowskiego, 2008. – S. 457 – 472.
29. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz. U. z 2014 r. poz. 414).
30. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz. U. 2010.228.1487).
31. Rudek I. Tolerancja wobec dzieci niepełnosprawnych rówieśników / I. Rudek // *Auxilium Socjale. Wsparcie Społeczne*. – 2005. – No. 1. – S. 145 – 167.

32. Sadowska S. Jakość życia uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim / S. Sadowska. – Kraków : Oficyna Wydawnicza Impuls, 2006. – 366 s.
33. Shapiro A. Everybody Belongs. Changing Negative Attitudes toward Classmates with Disabilities / A. Shapiro. – New-York – London : Routledge-Falmer, 2000. – 568 s.
34. Sidor-Piekarska B. Idea integracji a kształcenie zawodowe i funkcjonowanie w sferze zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną / B. Sidor-Piekarska // Szkolnictwo i kształcenie zawodowe – wybrane aspekty, Ed. Studio Format / D. Bis, J. Ryś (ed.). – Lublin, 2010. – P. 215 – 235.
35. Sołtysiak T., Łabuć-Kryśka I., Budrewicz I. Postawy młodzieży szkół ponadgimnazjalnych wyrażane w opiniach i poglądach wobec dzieci odbiegających od normy / T. Sołtysiak, I. Łabuć-Kryśka, I. Budrewicz // Dziecko niepełnosprawne w rodzinie. Socjalizacja i rehabilitacja / M. Chodkowska (red.). – Lublin : Wyd. UMCS, 1995. – S. 201 – 213.
36. Sudar-Malukiewicz J. Nauczyciele szkół specjalnych i masowych wobec procesu integracji społecznej osób upośledzonych umysłowo / J. Sudar-Malukiewicz // Paradygmaty i przeobrażenia edukacji specjalnej w świetle dorobku profesora Aleksandra Hulka : materiały z Ogólnopolskiej konferencji naukowej (Warszawa 24 – 25 maja 1999 r.) / G. Dryżałowska (red.). – Warszawa : Wydawnictwo Akademickie Żak, 2001. – S. 198 – 208.
37. Szumski G. Integracja szansą na normalizację życia osób niepełnosprawnych / G. Szumski // Społeczeństwo równych szans. Tendencje i kierunki zmian / D. Gorajewska (red.). – Warszawa : Wyd. Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji, 2005. – S. 60 – 66.
38. Szumski G., Karwowski M. Funkcjonowanie psychospołeczne uczniów z lekką niepełnosprawnością intelektualną na tle uczniów sprawnych intelektualnie – znaczenie formy kształcenia i płci / G. Szumski, M. Karwowski // Ruch Pedagogiczny. – 2012. – No. 3. – S. 33 – 55.
39. Ustawa o systemie oświaty (Dz.U. z 2004 r. nr 256, poz. 2572).
40. Wyczesany J. Postawy nauczycieli wobec kształcenia integracyjnego a wsparcie pedagogiczne / J. Wyczesany // Wsparcie społeczne w rehabilitacji i resocjalizacji / Z. Palak, Z. Bartkowicz (red.). – Lublin : Wyd. UMCS, 2004. – S. 23 – 28.
41. Zacharuk T. Edukacja włączająca szansą dla wszystkich uczniów / T. Zacharuk // Meritum. Mazowiecki Kwartalnik Edukacyjny. – 2011. – No. 1 (20). – S. 2 – 7.
42. Żuraw H. Obraz osób upośledzonych umysłowo w opiniach ludzi pełnosprawnych / H. Żuraw // Psychologia Wychowawcza. – 1998. – No. 4. – S. 346 – 352.
43. Oświata i wychowanie w roku 2014/2015. – www.stat.gov.pl. – (Dostęp 16.01.2015).

Левандовская-Кидонь Тереса, Скалбаня Барбара. Инклюзивное образование в польской системе образования – анализ и размышления. В этой статье анализируется важная проблема инклюзивного образования учеников с особенными образовательными потребностями, учитывая многолетний опыт работы и результаты испытаний. Этот вопрос, довольно

популярний в теорії і практиці освіти, все ще залишається спірним і є частиною міждисциплінарного дискурсу, що стосується основоположних аспектів освіти, акцентуючи на окремих його компонентах – таких як ставлення вчителя до інвалідності, підготовка педагогів і шкіл до роботи з учнями, маючими обмежені можливості, і результати такого навчання. Представлено аналіз результатів окремих досліджень польських учених, що обґрунтовує необхідність змін у цій сфері.

Ключові слова: інклюзивне навчання, спеціальні освітні потреби, інвалідність, ставлення вчителів, підготовка вчителів, інтегруючі результати навчання.

Lewandowska-Kidoń Teresa, Skalbania Barbara. Inclusive education in the Polish educational system – analysis and reflections. The aim of this article is to show an important issue of inclusive education of pupils with special educational needs from the perspective of many years of experience and analyzed research results. The undertaken subject is still controversial and quite popular in educational theory and practice. It is a part of the interdisciplinary discourse about essential aspects of education. The authors of the article attempted to describe inclusive education with an emphasis on selected areas such as the attitude of adults, including teachers, toward disability, preparing teachers and schools to the work with students with disabilities and learning outcomes of such students. An analysis and results of selected Polish research studies is presented substantiating the need for change in this subject area.

Key words: inclusive education, special educational needs, disability, attitudes of teachers, training of teachers, inclusive learning outcomes.

Одержано 28.12.2015